

371.013

Л12

14609-

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ

ім. М.П.ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

ЛАБУНЕЦЬ Віктор Миколайович

ПЕДАГОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ КОЛЕКТИВНОГО
НАРОДНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО МУЗИКУВАННЯ.

Із.00.01 - Теорія та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 1993

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова

100313341

УКРАЇНСЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
ІНСТИТУТ ім. О.М.Горького
БІБЛІОТЕКА

Дисертація в рукописі.

Робота виконана в Українському державному педагогічному університеті ім. М.П.Драгоманова.

Науковий керівник - кандидат педагогічних наук, професор
ЛАПЧЕНКО Володимир Петрович

Офіційні опоненти: член - кореспондент АПН України, доктор педагогічних наук, професор
СИНЬОВ Віктор Миколайович
кандидат педагогічних наук, доцент
ШПАК Вікторія Іванівна.

Провідна організація - Вінницький державний педагогічний інститут.

Захист відбудеться " _____ " _____ 19__ р. на засіданні спеціалізованої вченої ради КДІЗ.01.02 в Українському державному педагогічному університеті ім.М.П.Драгоманова./252030, м.Київ, вул.Пирогова,9/.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотечі Українського державного педагогічного університету ім.М.П.Драгоманова.

Автореферат розіслано " _____ " _____ 1993 р.

Вчений секретар

спеціалізованої ради

Маш

Л.Г.Подоляк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

У концепції естетичного виховання учнівської молоді затвердженій Міністерством Освіти України, підкреслюється, що в сучасних умовах "оновлення суспільства, відродження національної культури, побудови національної школи зростає роль і значення естетичного виховання як засобу формування духовного світу, морально-естетичних ідеалів особистості,"¹ яке акумулює в собі різноманітні аспекти пробудження творчих сил і здібностей людини.

Процеси пробудження національної та громадянської свідомості, що сколихнули суспільство, загострили проблему формування духовності та поставили нові, більш високі вимоги у сфері естетичного виховання дітей і молоді.

Серед засобів естетичного виховання значний інтерес становить колективне народно-інструментальне музикування, яке в системі музичної культури, зокрема української, посідає важливе місце. Слід відзначити, що останнім часом у загальноосвітніх школах України намітилися тенденції до адекватного розуміння ролі дитячого народно-інструментального музикування. Проте в сучасній педагогіці музичного народно-інструментального навчання та виховання молодших школярів існують певні прогалини, зумовлені практикою залучення до колективного народно-інструментального музикування переважно учнів середнього та старшого віку, внаслідок чого молодші школярі залишаються поза цим могутнім засобом музично-виховного впливу.

Питання музичного навчання та виховання дітей, орієнтованого на розвиток їхньої музично-творчої активності, останніми десятиріччями привертають до себе увагу педагогів і музикантів. Особливо

¹ Концепція естетичного виховання учнівської молоді в умовах відродження української національної культури // Інформаційний збірник Міністерства Освіти України. - Київ, 1992. - №5. - С.2.

актуальними в цьому плані є дослідження Н.Ф.Вишнякової, І.М.Гадалової, С.В.Діденко, Д.В.Зарина, А.М.Моїсеевої та ін.

Важливим засобом формування творчої особистості молодшого школяра є спільна діяльність дітей. Змісту народно-інструментальної музичної діяльності учнів, особливостям її організації, виховання виконавських умінь та навичок, самостійному музикуванню школярів присвятили свої праці А.Г.Болгарський, М.В.Вовк, В.П.Лапченко, В.К.Лебедев та ін.

Однак, розглядаючи різні сторони дитячої творчості, дослідники не розкривають такий важливий аспект музичного розвитку, як формування та педагогічне забезпечення творчої активності молодших школярів у процесі початкового колективного народно-інструментального музикування.

Автори наукових досліджень у галузі творчої активності і музичних здібностей найчастіше звертаються або до дошкільників, або до підлітків. Молодший шкільний вік майже випадає з поля зору, тим часом він не тільки надзвичайно сприятливий для формування творчої активності та розвитку музичних здібностей, але й має певні переваги порівняно з іншими віковими періодами. "У молодшому шкільному віці, відзначає М.С.Лейтес, - коли ще не вступили у свої права нові інтереси, пов'язані із статевим визріванням, коли розумова вразливість, готовність засвоювати, наслідування старшим складає саме життя - в такі роки швидке піднесення енергії і самостійності може до крайнощів напружити і зосередити зусилля розуму, який розвивається."² Тому постає необхідність виробити певну систему педагогічного забезпечення музично-творчої активності та виховання музичних здібностей у дітей молодшого шкільного віку.

² Проблеми способностей в советской психологии: Сб. научн. тр. - М.: НИИОП, 1984. - С.55.

Практика показує, що народно-інструментальне музикування школярів має великий вплив на їх творчий розвиток. Проте теоретично і експериментально умови ефективного використання цього виду діяльності недостатньо розроблені. Існує суперечність між потребами практики і науковим обґрунтуванням шляхів їхнього задоволення. Це стало підставою для обрання нами теми даного дослідження.

Об'єкт дослідження – педагогічне керівництво музичною діяльністю дитячих народно-інструментальних колективів.

Предмет дослідження – педагогічні умови забезпечення успішного становлення музично-творчої активності молодших школярів у процесі початкового колективного музикування.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально апробувати педагогічні умови, що сприяють ефективному формуванню музично-творчої активності молодших школярів на заняттях у народно-інструментальному ансамблі.

Гіпотеза дослідження – успішність становлення музично-творчої активності учасників дитячого народно-інструментального колективу підвищиться за умов комплексного формування основних структурних компонентів музичної діяльності /мотиваційного, змістовного, операційного/ і поступового підвищення питомої ваги творчих компонентів у виконуваних завданнях.

Завдання дослідження. Для досягнення мети дослідження і перевірки висунутої гіпотези поставлено такі завдання:

1. Розкрити зміст поняття музично-творчої активності молодших школярів, виявити критерії та показники її сформованості.
2. Вивчити умови ефективного формування музично-творчої активності учасників народно-інструментального колективу.
3. Розробити педагогічні рекомендації по забезпеченню розвитку музично-творчої активності учнів початкових класів у процесі колективного народно-інструментального музикування.

Проблема забезпечення музичної активності молодших школярів у процесі колективного народно-інструментального музикування розглядалась на основі теоретичних положень про вирішальну роль музично-творчої активності у формуванні музично-виконавських здібностей дітей /Б.В.Асаф'єв, Н.Ф.Вишнякова, Н.О.Ветлугіна, Д.В.Заринь, С.І.Науменко, В.М.Шацька та ін./; концепції естетичного виховання учнівської молоді в умовах відродження української національної культури.

У процесі розв'язання поставлених завдань використовувались такі методи дослідження: теоретичні - аналіз філософсько-естетичної, психолого-педагогічної, мистецтвознавчої літератури; емпіричні - бесіди з учнями, музичними керівниками та батьками, спостереження за ходом навчального процесу у шкільних народно-інструментальних колективах, педагогічний експеримент та методи статистичної обробки результатів дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що конкретизовано поняття "музично-творча активність"; визначено основні критерії цієї активності в молодших школярів /а саме: на першому етапі навчання - сформованість музично-слухових та ритмічно-рухових уявлень; на другому - дотримання взаємозв'язку між грою та слуховим сприйманням, а також рівень самостійності виконуваної діяльності; на третьому - якість виконання творчих завдань/; встановлено операціоналізовані показники, які відповідають цим критеріям; запропоновано ефективні умови їх розвитку у процесі початкового колективного народно-інструментального музикування.

Особистий внесок. Розроблена система навчання молодших школярів гри на музичних народних інструментах, що забезпечує формування мотиваційного та операційно-технічного компонентів музичної діяльності, сприяє розвитку самостійності та творчості

при виконанні учасниками народно-інструментального ансамблю музичних творів.

Т е о р е т и ч н е з н а ч е н н я дослідження полягає у конкретизації співвідношення репродуктивно-виконавських і творчих компонентів музичної діяльності дітей в процесі поетапного формування музично-творчої активності молодших школярів; у встановленні /на матеріалі колективного музикування молодших школярів/ шляхів поєднання вдосконалення спільної діяльності з розвитком творчих можливостей кожної дитини.

П р а к т и ч н е з н а ч е н н я дослідження визначається розробкою методики керування народно-інструментальним ансамблем молодших школярів, яка забезпечує розвиток їхньої музично-творчої активності.

Результати дослідження можуть використовуватися вчителями музики загальноосвітніх шкіл при навчанні дітей, які не мають спеціальної музично-інструментальної підготовки.

Н а з а х и с т в и н о с и т ь с я :

1. Твердження про те, що народно-інструментальне музикування є ефективним засобом для формування музично-творчої активності молодших школярів з різним рівнем музичних задатків і без спеціальної музично-інструментальної підготовки.

2. Система педагогічних умов розвитку музичних здібностей та формування творчої активності молодших школярів засобами колективного народно-інструментального музикування, важливими характеристиками якої є: поетапна організація навчально-виховного процесу з поступовим нарощуванням творчих елементів у пропонованих дітям завданнях; органічний взаємозв'язок слухових сприймань, гри і співу; формування вмінь репродуктивно-виконавського і творчого характеру, необхідних для співпраці з партнерами в музичному колективі; охоплення всіх учнів творчими завданнями, диференційованими відповідно

до рівня розвитку їхніх музичних здібностей.

А п р о б а ц і я і в п р о в а д ж е н н я. Основні висновки дослідження повідомлялися автором на наукових конференціях, проведених у Київському, Кам"янець-Подільському, Херсонському, Ізмаїльському, Уманському педагогічних інститутах з 1989 по 1993 рр., а також на семінарах музичних керівників ансамблів та оркестрів народних інструментів загальноосвітніх шкіл України.

Методичні рекомендації за підсумками роботи запроваджені в практику шкіл, центрів дитячої та юнацької творчості України.

Матеріали дослідження були опубліковані у наступних роботах:

1. Організація ансамблю дитячих музичних інструментів на педфаці інституту // Тез. доп. респ. науч.-теор. конф. -Херсон, 1989. С.301-302. - /В співавт./.
2. Використання музичних творів на вірші Т.Г.Шевченка на заняттях оркестру народних інструментів в загальноосвітній школі // Тез. доп. наук.-практ. конф. - Кам"янець-Подільський, 1989. - С.172-173. - /В співавт./.
3. До проблеми оркестрового навчання студентів педфахів педінститутів // Учитель і суспільство: досвід, проблеми, пошуки. - Ізмаїл, 1990. - С.247-248. - /В співавт./.
4. Вплив ансамблів та оркестрів народних інструментів фольклорного і етнографічного спрямування на музичне виховання молодших школярів // Тез. доп. наук.-теор. конф. інст. - Кам"янець-Подільський, 1991. - С.82.
5. Розвиток творчої активності молодших школярів на заняттях у дитячому ансамблі українських народних інструментів // Тез. доп. респ.-практ. конф. - Київ, 1992. - С.212-213.
6. Дидактичні, організаційні та методичні основи роботи з дитячим українським народно-інструментальним ансамблем: Метод. рекомендації. - Київ, 1992. - 41с.

7. Готовність учителя музики до роботи з дитячим народно-інструментальним колективом // Тез. доп. Всеукр. наук.-практ. конф. - Умань, 1993. - С.62. - /В співавт./.

8. Розвиток уваги молодших школярів у процесі колективного музикування як фактор формування музично-творчих здібностей // Тез. доп. Всеукр. наук. конф. - Київ, 1993. - С.105-107.

Структура даного дослідження має вступ, два розділи, висновки, додаток, а також список використаної літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми, розкриваються об'єкт і предмет дослідження, його мета, завдання, гіпотеза, наукова новизна, теоретичне та практичне значення, методи дослідження, повідомляється про апробацію одержаних результатів.

У першому розділі "Педагогічні та організаційні основи роботи з дитячим українським народно-інструментальним ансамблем" розглядаються теоретичні передумови і психолого-педагогічні основи вирішення досліджуваної проблеми.

Аналіз основних психолого-педагогічних концепцій та поглядів на проблему формування творчої активності дозволяє виділити різні аспекти даного явища: творча активність розглядається як творча діяльність /М.А.Данилов, А.О.Любінська, М.І.Махмутов та ін./, як якість особистості /Ш.І.Ганелін, В.І.Максакова, О.М.Матешкін, Л.І.Нестеров, В.С.Кузін, В.Оконь, Є.Т.Сег та ін./, як специфічна потреба особистості /Л.І.Божович/.

Ряд авторів у своїх працях розкривали питання розвитку та формування музично-творчої активності молодших школярів /І.М.Гадалова, Д.В.Заринь, А.М.Моїсеева та ін./. Особливо актуальною з точки зору нашого дослідження є фундаментальна праця Н.Ф.Вишнякової, де виділено кілька основних компонентів музично-творчої активності дітей:

емоційне сприймання, "комбінуюче уявлення", музично-слухові уявлення. Планомірне і послідовне формування таких уявлень є однією з основних умов музичного розвитку дітей, їхня нерозвиненість гальмує відтворення мелодії у співі та грі, а дитина, яка не володіє здатністю слухового уявлення відтворюваних нею звуків мелодії, на перший погляд може здатися не здібною до музики.

У своєму дослідженні ми розрізняємо музичну активність, яка здійснюється на репродуктивному рівні, і музично-творчу активність, яка передбачає самостійні внески суб'єкта /в даному разі - молодшого школяра/ у способи його музичної діяльності і характер результатів, що досягаються.

Базуючись на актуальному рівні музичних здібностей, музично-творча активність виступає водночас як основне джерело їхнього розвитку. На сучасному етапі структура музичних здібностей розкривається у психолого-педагогічній літературі по-різному. Виділяються такі їх компоненти, як музичний слух /ритмічний, гармонійний, мелодійний/, творча уява, відчуття цілого, емоційність /С.І.Науменко/; емоційний відгук на музику, музичний слух, відчуття ритму і ладу, музична пам'ять, творче ставлення до музики /О.О.Апраксіна/; музичний слух /звуківисотний, мелодійний, поліфонічний, тембро-динамічний, внутрішній/, ритмічне відчуття, музична пам'ять, рухомоторні здібності, музичне мислення /Г.М.Ципін/. Е.Ф.Печерська поділяє здібності, істотні для музичної діяльності, власне на музичні і генералізовані. До перших належать - ладова чутливість, звуківисотний слух, метроритмічна чутливість, внутрішній слух, музична пам'ять, емоційний відгук на музику, музично-творчі здібності; до других - якості уяви, мислення /зокрема його образність та емоційність/, здатність до естетичних оцінок.

Ми погоджуємось з підходом Е.Ф.Печерської і вважаємо, що про-

цес формування музично-творчої активності буде ефективнішим за умови синтетичного розвитку музичних /або специфічних/ і генералізованих /або загальних/ здібностей.

Розробляючи програму народно-інструментального музичного навчання і системи навчально-практичних завдань, слід, на нашу думку, виходити з таких положень: з одного боку, творчий рівень активності не може бути досягнутий без забезпечення необхідної бази на репродуктивному рівні, таке забезпечення може трактуватися як початковий етап у формуванні музично-творчої активності молодших школярів, а з іншого боку, музичний керівник, працюючи над формуванням репродуктивних умінь, повинен мати на увазі досягнення творчого рівня дітей як свою мету і відповідним чином організовувати свої педагогічні дії. За такого підходу забезпечення репродуктивного рівня музичної активності виступає як передумова і важливе джерело розвитку музичних здібностей, які на вищих етапах дозволять формувати у молодших школярів творчу активність

Педагогічне забезпечення розвитку музичних здібностей, становлення музично-творчої активності - це складна, багатогранна система заходів, спрямованих на створення умов для розвитку якостей особистості учня, завдяки яким здійснюється сприймання та творче перетворення отримуваної ним музичної інформації. В педагогічну систему формування музично-творчої активності школярів входять індивідуальні, групові та колективні форми роботи, кожна з яких має своє призначення і виконує певні функції у системі. На нашу думку, сприятливі умови для здійснення усіх цих форм роботи можуть бути створені у дитячому народно-інструментальному колективі.

Як вказують автори багатьох робіт /В.І.Бабій, О.О.Пonomаренко, А.І.Роздимаха, В.І.Шпак та ін./ однією з педагогічних умов формування музично-творчої активності є врахування вікових особливостей ді-

тей. Досліджуваний нами молодший шкільний вік характеризується активним ставленням до світу в цілому, підвищеною реактивністю, готовністю до дій і водночас швидкою стомлюваністю. Молодших школярів відзначає безпосередність, конкретність і образність мислення; яскрава емоційність, швидка зміна настрою; нестача життєвого досвіду і знань замінюється бурхливим фантазуванням. Діти даного віку доброзичливі і товариські, більш урівноважені у порівнянні з дошкільниками або підлітками. Їм властиві сутєстивність і наслідуваність, довірлива підлеглість авторитету. Такі якості і риси особистості молодшого школяра, як вразливість до новизни, образність мислення, відсутність стереотипу, емоційність, естетичне ставлення до навколишньої дійсності, сприяють формуванню високого рівня музично-творчої активності.

Найпривабливішими для дітей молодшого шкільного віку є різні види музикування, які розвивають уяву, фантазію, уміння перетворюватися, оригінальність мислення, тобто якостей що складають основу музично-творчих здібностей.

Як відомо, заняття з навчання гри на музичних інструментах у дитячих музичних школах, музичних студіях та гуртках загальноосвітніх шкіл мають, у більшості випадків, індивідуальну форму. Така система робить можливою максимальну індивідуалізацію педагогічного підходу до учнів і дещо полегшує сам процес проведення уроку порівняно з колективними заняттями, на яких педагог мусить весь час стежити за всіма учасниками і в кожному з них підтримувати стан достатньої активності. Однак індивідуальна форма навчання не має в той же час цілого ряду інших можливостей впливу вчителя на учня, які доступні при групових та колективних заняттях, де сила колективної діяльності виявляється через взаємодопомогу, взаємоконтроль, взаємозв'язок.

Отже, колективне народно-інструментальне музикування може виступати ефективним засобом розвитку музично-творчої активності та формування музичних здібностей у дітей молодшого шкільного віку.

Проведене нами обстеження музичної діяльності шкільних народно-інструментальних колективів з наступним аналізом одержаних даних показало, що творчий потенціал народно-інструментальної роботи з дітьми використовується не досить ефективно, молодші школярі рідко залучаються до колективного музикування.

Спостереження за ходом навчально-виховного процесу в обстежуваних дитячих колективах показало, що 59% музичних керівників не забезпечують мотиваційного компонента музичної діяльності їх учасників, це пояснюється рядом чинників, а саме: одноманітністю підбраного для розучування дітьми художнього та навчально-педагогічного матеріалу; розучуванням впродовж довгого часу одних і тих же музичних творів; механічним методом навчання гри на музичних інструментах, що не забезпечує розвитку музично-слухових уявлень, які сприяють свідомому сприйманню та виконанню дітьми музичних творів; невідповідністю музичних творів віковим особливостям молодших школярів.

Вивчаючи питання стимуляції дитячого інтересу до народно-інструментального музикування на репетиціях колективів, ми зафіксували динаміку цього інтересу. Отримані дані, виведені із значного числа відвіданих репетицій /більше 240/, говорять про те, що цей інтерес не завжди підтримувався на належному рівні. Завдання, що його ставив перед репетицією чи заняттям музичний керівник, здебільшого не вдалося повністю реалізувати; недостатньо використовувалися можливості змісту навчального та художнього матеріалу, що знижувало рівень музичної активності учасників народно-інструментального колективу. Лише двоє музичних керівників /з22/ практикували у процесі народно-інструментального навчання окремі творчі завдання.

Констатуваче обстеження показало, що більшість музичних керівників не дотримуються принципів організації навчально-виховного процесу у дитячому колективі: вміння ставити цілі та завдання музично-творчої діяльності, вибирати найдоцільніші форми, методи, засоби, планувати, розраховувати роботу в часі, здійснювати облік і контроль, приймати оптимальні рішення, які сприяли б забезпеченню музичної активності школярів.

Відзначені недоліки призводять нерідко до того, що діти втрачають початковий інтерес до музичної народно-інструментальної діяльності, перестають відвідувати заняття в колективі.

Аналіз друкованих зидань /навчальних посібників, методичних розробок, репертуарних збірників/, призначених для проведення занять у дитячих народно-інструментальних колективах засвідчує, що в переважній більшості вони не розкривають прийомів навчальної діяльності, які формували б музично-творчу активність молодших школярів. Недооцінка забезпечення музично-творчої активності учнів простежується і у програмних вимогах, і у принципах побудови навчальних посібників. У багатьох з них зазначається матеріал, яким повинні оволодіти учасники народно-інструментального колективу, але не розкриваються прийоми освоєння, не вказується механізм досягнення мети.

Результати аналізу методичної літератури дають право твердити: методичний апарат посібників загалом дозволяє забезпечити розвиваючий характер засвоєння знань, умінь та навичок. Проте, на наш погляд, недостатньою мірою відображає ті види питань і завдань, які створюють ситуацію пошуку, сприяють формуванню творчої активності молодших школярів у процесі колективного народно-інструментального музикування.

Дані вивчення художнього та навчально-педагогічного репертуару, використовуваного музичними керівниками народно-інструментальних колективів, свідчать, що репертуар обстежуваних колективів здобіль-

шого не забезпечує їх творчо-активного життя, не сприяє підвищенню виконавської майстерності колективу і кожного виконавця. Це зумовлюється іноді недостатньою доступністю пропонованих музичних творів, їхньою невідповідністю виконавсько-технічним, а іноді й психофізіологічним можливостям учасників колективу, або ще й тим, що вони не забезпечують придбання необхідних знань, підвищення освіченості та розвитку інструментально-виконавських умінь і навичок.

Отже, аналіз стану практики музичного навчання і виховання у дитячих народно-інструментальних колективах загальноосвітньої школи переконує в тому, що ще не повністю розкриті всі резерви музично-творчого розвитку молодших школярів, що дозволяло б до закінчення початкової школи мати найбільш високий процент учнів з розвинутим слухом, естетичним сприйняттям музики, сформованими інструментальними музично-виконавськими навичками і музично-творчою активністю.

У другому розділі - "Педагогічні умови формування музично-творчої активності молодших школярів у процесі колективного музикування" розкриваються можливості навчально-виховного процесу в дитячому колективі щодо розвитку музично-творчих здібностей його учасників; висвітлюються умови ефективного формування музично-творчої активності молодших школярів; пропонується система забезпечення розвитку музично-творчої активності дітей у процесі початкового колективного народно-інструментального музикування.

Експериментальне навчання у дитячому народно-інструментальному колективі, загальною тривалістю два роки, здійснювалося поетапно враховуючи послідовність формування музичної діяльності, важливим проявом якої є творча активність.

За провідними рисами музичної діяльності на послідовних етапах ми визначаємо перший етап як репродуктивний, другий - як репродук-

тивний з елементами самостійності і третій - як творчий.

Основний зміст навчання на першому /репродуктивному/ етапі становили: планомірне і послідовне формування музично-слухових та ритмічно-рухових уявлень; імітація гри на музичних інструментах /уявна гра/.

За теоретичну основу навчального процесу, спрямованого на розвиток у молодших школярів музично-слухових та ритмічно-рухових уявлень, як компонентів музичних здібностей, ми взяли відоме положення, що вихідним началом у будь-якому музично-виконавському процесі, в тому числі й у гри на народних музичних інструментах, є так званий внутрішній слух - здатність наперед уявляти, тобто відчувати своїм внутрішнім слухом, музику. На базі цієї здатності в учня формуються як музично-виконавські дії, так і попереднє конкретне уявлення про складові частини цих дій - рухи пальців під час гри, характер і принцип звуковидобування тощо.

Для розвитку емоційного сприймання та виконання музичних творів використовувалися координаційні дії слуху й голосу, гри й голосу, які активізують один одного. Щоб полегшити ці дії, застосовувалися наочні форми моделювання - графічні зображення, уявні рухи пальців рук без використання музичного інструмента.

Музичні завдання відповідали реальним можливостям молодших школярів і знаходилися в зоні їх найближчого розвитку, тобто потребували від них певних зусиль, але вони все ж таки могли виконати ці завдання, отримуючи допомогу від музичного керівника. Основна увага приділялася розвиткові в дітей інструментально-виконавських умінь та навичок; виконання голосом мелодії пісні з плакату при одночасних уявних рухах пальців рук на музичному інструменті; виробленню навичок ритмічності й синхронності між співом та уявними рухами пальців рук гравця; формуванню музично-слухових та ритмічно-рухових

уявлень, які забезпечують активний розвиток музичних здібностей дітей; навчання розрізняти й відтворювати виразальні засоби музичного твору.

Для дітей молодшого шкільного віку навчання має бути максимально цікавим, емоційно насиченим, із застосуванням яскравого і захоплюючого матеріалу. Тому ми використовували заздалегідь виготовлені нотні плакати розучуваних музичних творів. Такі плакати оформилися мальовничо, різними кольорами, які відповідали характеру музичної п'єси. Це давало змогу підтримувати увагу дітей протягом усієї репетиції, запобігати швидкому втомленню та пасивному ставленню до розучування музичних творів.

Другий етап може бути визначений як репродуктивний з елементами самостійності. На цьому етапі у школярів формувался взаємозв'язок між грою та слуховим сприйманням під час виконання музичного твору. Система занять передбачала колективний спів вивчених пісень з грою спеціально написаних до них партій, які склалися з однойменних нот гармонійного викладу музичного твору.

Проведення занять на основі поєднання гри та співу дозволило забезпечити музичну активність всіх учасників дитячого колективу, незалежно від рівня розвитку музичних здібностей та індивідуальних особливостей дітей.

У процесі навчання учасники ансамблю самостійно виконували деякі творчі завдання /малюнок, розповідь про прослухану чи виконану музику/. Дітям такі завдання подобалися, малюнки вони робили і вдома. Кожен малюнок жваво обговорювався учасниками народно-інструментального ансамблю і оцінювався музичним керівником /без критичного аналізу/.

Завершальний, третій етап експериментального навчання можна вже назвати творчим. Тут було створено умови, які сприяли виконан-

ню творчих завдань різної складності, відповідно до сформованості інструментально-виконавських умінь та навичок і розвитку музичних здібностей учасників народно-інструментального ансамблю: а/інструментальна розмова "діалог" між дітьми /учасники ансамблю дають один одному музично-інструментальні запитання і, відповідно, відповідають на них/; б/короткі музичні відповіді на запитання /музичний керівник програє однотактний елементарно простий відрізок мелодії, а діти відповідають на музичних інструментах/; створення ритмічних відповідей-запитань.

На цьому етапі було організовано умови для спільної творчої діяльності дітей. При цьому створювалася атмосфера не лише цікавої захоплюючої діяльності, а й такої, що потребує певного напруження і зусиль з боку молодших школярів. Болночас для кожного з учасників народно-інструментального ансамблю визначалися оптимальні умови захоплення до музично-творчої активності.

Завдання було розподілено так: найскладніші - виконували діти з визначеним на попередньому етапі високим рівнем сформованості музичних здібностей та інструментально-виконавських навичок; меншої складності - діти із середнім рівнем і найпростіші завдання діти з низьким рівнем. Принципово важливим є створення такого середовища, в якому здібніші діти змушені проявляти більше зусиль, а діти менш здібні потрапляють у сприятливіші умови. Наше дослідження засвідчує доцільність пошуків педагогічних засобів, що враховують різний рівень музичного розвитку дітей; навіть до виконання завдань одного ступеня складності потрібно підходити диференційовано.

Творчі завдання систематично поєднувалися із спеціальними вправами на розвиток у школярів музично-слухових та ритмічно-рухових уявлень, чуття ладу у процесі навчання гри. Дані вправи без-

посередньо не були пов'язані з кожним конкретним творчим завданням, але вони були базою, оволодівши якою школярі свідоміше і точніше могли імпровізувати на музичних інструментах.

Плануючи послідовні етапи процесу навчання, ми виходили з того, що залучення молодших школярів до колективної музичної діяльності необхідно поєднувати з формуванням базових знань у даному виді діяльності. Це забезпечує більш свідоме ставлення дітей до виконуваних дій, сприяючи їхньому музичному і загальному розвитку.

Великого значення на всіх етапах навчання надавалося створенню в дитячому колективі атмосфери взаємоповаги, рівності дітей, спільної емоційної піднесеності учнів і педагога, додержанню музичним керівником установки на підтримання /там, де це доцільно, - передусім під час виконання дітьми творчих завдань/ ініціативи учасників ансамблю. Враховувалось також і те, що під час організації народно-інструментальної колективної діяльності молодших школярів необхідно уникати тривалих і стомлюючих репетицій. Раціональне дозування занять - одна з передумов успішного залучення дітей до активної музично-творчої діяльності.

Основним критерієм розвитку музичної активності на першому /репродуктивному/ етапі експериментального навчання ми вважали сформованість музично-слухових та ритмічно-рухових уявлень. Цей критерій знайшов відображення, зокрема, в таких показниках, як: рівень сформованості інструментальних умінь та навичок; емоційність сприймання та виконання музичного твору, що викликав в дітей інтерес до музичної діяльності; відчуття ритмічної пульсації музичного твору; слухова увага та слуховий самоконтроль при виконанні музичного твору.

На другому етапі експериментального навчання критеріями розвитку музичної активності виступали дотримання взаємозв'язку між

гров та слуховим сприйманням, а також рівень самостійності виконавчої діяльності. Відповідно, основними показниками тут були: вміння узгоджувати гру і спів при виконанні музичного твору; виконання малюнків на прослухану чи виконувану музику; складання розповідей за прослухану чи виконувану музику.

Критерієм сформованості музично-творчої активності учасників народно-інструментального ансамблю на третьому етапі навчання була якість виконання творчих завдань. Відповідні основні показники: творчі ансамблево-виконавські уміння; музичні запитання-відповіді; здатність до самостійного виконання сольних партій; здатність до елементарної імпровізації.

На базі визначених критеріїв і показників на кожному з етапів було виділено три рівні музичної активності учасників народно-інструментального ансамблю.

Наприкінці першого і на початку другого етапу високий рівень знайшов вияв у: якісному звуковидобуванні, вмінні без помилок читати музичний твір з листа; емоційно-активному сприйманні та виконанні музичного твору із свідомим урахуванням його специфіки; високій слуховій увазі та слуховому самоконтролю при виконанні музичного твору; чіткому відчутті ритмічної пульсації музичного твору. Середній рівень виявився в: активному сприйманні та виконанні музичного твору; позитивній якості звуковидобування, читці нот з листа з незначними помилками; задовільному відчутті ритмічної пульсації музичного твору. Для низького рівня були характерні: незадовільна якість звуковидобування, читка нот з листа з значними помилками; байдуже сприймання та виконання музичного твору; дуже низька слухова увага та слуховий самоконтроль при виконанні музичного твору; відсутність відчуття ритмічної пульсації музичного твору.

На другому етапі для високого рівня були характерні: повна уз-

годженість гри та співу при виконанні музичного твору; сформованість ансамблево-виконавських навичок; самостійне виконання творчих завдань. Середній рівень знайшов вияв у: неповній узгодженості гри та співу при виконанні музичного твору; частковій сформованості ансамблево-виконавських навичок; самостійному виконанні творчих завдань з незначними помилками. Низький рівень характеризувався: неузгодженістю гри та співу при виконанні музичного твору; незадовільним рівнем сформованості ансамблево-виконавських навичок; виконанням творчих завдань за допомогою музичного керівника.

На третьому етапі високий рівень виявився в: здатності до створення музичних запитань-відповідей; чіткому, емоційному виконанні сольних партій; елементарній імпровізації без допомоги музичного керівника. Середній рівень визначався: здатністю до створення тільки музичних відповідей; виконанням сольних партій; елементарній імпровізації з допомогою музичного керівника. Низькому рівню була притаманна здатність тільки до створення ритмічних запитань-відповідей та ритмічної імпровізації на ударних інструментах.

Найважливіші кількісні результати навчального експерименту представлено в таблиці №1.

Таблиця №1.

Розподіл учасників народно-інструментального ансамблю за рівнями музичної активності

ЕТАП НАВЧАННЯ	Кількість учнів з різними рівнями музичної активності		
	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Перший	7	6	5
Другий	4	7	7
Третій	2	8	8

Наведені в таблиці дані свідчать про розвиток музично-творчої активності молодших школярів в ході експериментального навчання. На третьому етапі всі учасники експериментальної групи могли самостійно виконувати творчі завдання, хоча й різної міри складності. Художня якість першої продукції дітей ще не дуже висока, проте її можна розглядати як зародки музичної творчості, бо діти намагаються виразити почуття і настрої, вони знаходять окремі виразні інтонації, які іноді можна оцінити як елементи музичної теми. Дитячі твори не є самоціллю, але вони свідчать про зрушення в розвитку музичних здібностей, про набуту ними музично-творчу активність. Основне значення даної діяльності в тому, що збагачуються естетичні переживання дитини: вона радіє з приводу можливості виразити свої почуття, в неї виникає оцінне ставлення до своєї творчої продукції. Виконувана діяльність дає дитині естетичну насолоду, збуджує її творчу уяву. Все це посилює інтерес до народно-інструментального музикування, до засвоєння інструментально-виконавських навичок. Перед учнем розкривається практичне значення навчання, результати якого допомагають впоратися з творчими завданнями.

Слід зважити й на те, що діяльність, про яку йдеться, потребує від дитини вольових зусиль, активності, ініціативи і, разом з тим, дисциплінованості, уваги до партнерів, узгодження своїх дій з їхніми. Отже, колективне народно-інструментальне музикування, орієнтоване на розвиток музично-творчої активності, виступає як засіб не тільки музичного, а й загального особистісного розвитку дитини.

Отримані результати, безумовно, не однакові в усіх дітей. Вони різні при одному зовнішньому впливі, при одних і тих самих творчих завданнях. Одним творча діяльність допомогла розвинути і збагатити здібності, для інших вона не потребувала напруження: для них, очевидно, варто було ускладнити і ще більше індивідуалізувати завдання.

Наші спостереження свідчать, що в ході навчання за розробленою методикою посилюється активно виражена потреба молодших школярів у подальшому народно-інструментальному музикуванні, в розширенні їх музичного кругозору, в засвоєнні додаткового музичного матеріалу як на заняттях, так і самостійним шляхом.

Можливості розвитку музично-творчої активності молодших школярів до високого рівня у процесі народно-інструментального музикування залежать від багатьох умов. Як показав досвід експериментального навчання, основними з них є:

- забезпечення мотиваційного компоненту музично-творчої активності учасників народно-інструментального ансамблю;

- художня цінність навчально-педагогічного репертуару, в тому числі написаного композитором спеціально для виконання його дітьми;

- відповідність музичних творів віковим особливостям молодших школярів;

- побудова у дитячому колективі творчо-виконавської атмосфери, що сприяє цілісній реалізації зачатків, умінь, творчих проявів школярів, включеної уваги, інтуїції у процесі народно-інструментального музикування;

- опора на художньо-естетичний та особистий досвід молодших школярів;

- забезпечення переносу сформованих інструментально-виконавських навичок на творчі дії /гра сольних партій, музичні запитання-відповіді, елементарна імпровізація/;

- встановлення на всіх етапах експериментального навчання різноманітних зв'язків у музичному матеріалі та навчальних діях:

- зміна ситуацій, спонукачів, характеру музично-творчих завдань тощо;

- педагогічна та музично-виконавська майстерність музичного

керівника, що об'єднує в одній особі вихователя, музиканта-виконавця, диригента.

Загалом підтвердивши висунуту гіпотезу, проведене дослідження дозволило зробити такі висновки:

1. Колективне народно-інструментальне музикування може бути ефективним засобом розвитку музичних здібностей та формування творчої активності молодших школярів із різним рівнем музичних задатків і без спеціальної музично-інструментальної підготовки.

2. До основних педагогічних умов успішного становлення музично-творчої активності у молодших школярів - учасників народно-інструментального ансамблю належать:

а/ дидактичні умови, в тому числі: встановлення етапів формування в молодших школярів музично-творчої активності /репродуктивного, репродуктивного з елементами самостійності, творчого/; постановка перед дітьми на другому і третьому етапах музично-творчих завдань /малюнок і розповідь про прослухану чи виконувану музику, музичні запитання-відповіді, самостійне вивчення та виконання сольних партій музичного твору, елементарна імпровізація/;

б/ методичні умови, зокрема: створення в учнів у процесі навчання емоційного настрою, який сприяв би оволодінню необхідним комплексом інструментально-виконавських умінь та навичок, а також виконанню творчих завдань; поєднання гри і співу як ефективний засіб формування виконавсько-інструментальних умінь і навичок, органічно пов'язаних із музично-слуховими та ритмічно-руховими уявленнями; забезпечення взаємозв'язку між грою та слуховим сприйняттям, на базі якого формуються і розвиваються слухові образи; формування поряц із нормативними ансамблево-виконавськими навичками /реагування на диригентський жест, ансамблевої злагоженості тощо/ також і вмій, потрібних для творчої взаємодії з партнерами за допомогою

різних форм музичного "діалогу"; систематичне і послідовне включення всіх учасників народно-інструментального ансамблю в активну музичну діяльність, пропонування кожному з них завдань творчого характеру, диференційованих залежно від рівня музичних здібностей і набутих інструментально-виконавських умінь; захоплення до використання оригінальних індивідуально-зумовлених засобів вирішення школярами поставлених перед ними творчих завдань.

3. Між рівнем сформованості спеціальних музично-інструментальних умінь і навичок молодших школярів і розвитком їхньої музично-творчої активності існує функціональна залежність, яка полягає в тому, що на початковому етапі перші виступають основою формування другої, а на наступних етапах служать засобом її прояву.

Результати проведеного дослідження, засвідчують: у разі подержання окреслених педагогічних умов народно-інструментальні дитячі колективи можуть успішно функціонувати в початкових класах загальноосвітньої школи, стимулюючи не тільки власне музичний, але й загальноестетичний розвиток дітей, розкриття і збагачення творчих можливостей особистості.

За результатами дослідження розроблено й видано педагогічні рекомендації розраховані на вчителів музики загальноосвітньої школи. Є підстави сподіватися, що ці рекомендації сприятимуть ширшому впровадженню українського народно-інструментального музикування у шкільну практику, допоможуть у справі естетичного виховання молодших школярів.